

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Обліково-фінансовий факультет

Кафедра українознавства

# **ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ**

Конспект лекцій

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ОПП «Харчові технології» спеціальності 181 «Харчові технології» денної форми здобуття вищої освіти

Миколаїв  
2024

УДК 930.85(477)

I-90

Друкується за рішенням науково-методичної комісії обліково-фінансового факультету ННІ економіки та управління Миколаївського національного аграрного університету від \_\_\_\_\_ 2024 р. протокол № 1

Укладачі:

Побережець Г.С. - доцент кафедри українознавства Миколаївського національного аграрного університету

Рецензенти:

Березовська Т.В. - кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства Миколаївського національного університету.

Макарчук С.С. - кандидат історичних наук, доцент кафедри загальнонаукових та соціально-гуманітарних дисциплін Київського університету культури.

## ВСТУП

Історія української культури — це невід’ємна частина національної історії, яка відображає розвиток духовного життя, мистецтва, освіти, релігійних традицій та етнокультурних процесів на території України від давніх часів до сьогодення. Курс лекцій з історії української культури покликаний надати здобувачам вищої освіти системне розуміння основних культурних явищ, процесів та традицій, що формували і продовжують формувати національну ідентичність українського народу.

Мета курсу полягає у формуванні у здобувачі вищої освіти широких знань про розвиток культури України, умінь аналізувати її основні складові та джерела, а також розвивати критичне мислення й здатність оцінювати культурні явища в історичній перспективі. Особлива увага приділяється вивченню стародавньої та середньовічної культури, козацької доби, Гетьманщини, національно-культурного відродження XIX–XX ст., визвольних змагань та сучасної етнокультурної ситуації.

Курс структурований у модулі, що охоплюють:

- Стародавню і середньовічну історію та етнокультуру України, де розглядаються Трипільська культура, скіфи, Київська Русь та становлення церковної культури;
- Нову історію України, з акцентом на регіональні особливості обрядів і ремесел, козацьку культуру, козацьке бароко, розвиток освіти та літописання;
- Новітню історію України, що висвітлює національно-культурне відродження, визвольні змагання, літературний розквіт та сучасний розвиток етнокультури.

Вивчення курсу допоможе здобувачам вищої освіти оволодіти як теоретичними знаннями, так і практичними навичками дослідження культурних явищ, що сприятиме їхній подальшій науково-дослідницькій та професійній діяльності в гуманітарній та освітній сфері.

## МОДУЛЬ I. Стародавня і середньовічна історія та етнокультура України

### Тема 1. Стародавня історія та етнокультура України

Стародавня історія України охоплює період від появи перших людей на її території понад 1 мільйон років тому до середини I тисячоліття н. е., коли завершується епоха античності та починається раннє середньовіччя.

#### Періодизація стародавньої історії

- **Кам'яна доба:** включає палеоліт (давній), мезоліт (середній) та неоліт (новий кам'яний вік). Найдавніша стоянка — **Королево** на Закарпатті (близько 1 млн років тому).
- **Енеоліт (мідно-кам'яна доба):** розквіт **Трипільської культури** (IV–III тис. до н. е.), відомої своїми величезними поселеннями-протомістами, орнаментованою керамікою та землеробством.
- **Бронзова доба:** характеризується появою перших металевих виробів з бронзи та розвитком скотарства (наприклад, середньостогівська культура).
- **Ранній залізний вік:** доба кочових племен та грецької колонізації.

#### Етнокультура та ключові народи

- **Кочовики Причорномор'я:**
  - **Кіммерійці** (IX–VII ст. до н. е.) — перші згадані в писемних джерелах народи на території України.
  - **Скіфи** (VII–III ст. до н. е.) — створили могутню державу (Велика Скіфія), відомі своїми курганами та золотими прикрасами у «звіриному стилі».
  - **Сармати** (III ст. до н. е. — III ст. н. е.) — войовничі племена, що витіснили скіфів.
- **Античні міста-держави:** грецькі колонії в Північному Причорномор'ї, такі як **Ольвія, Тіра, Пантікапей** та **Херсонес**. Вони принесли високу культуру, розвинену архітектуру та грошовий обіг.
- **Давні слов'яни:** формування слов'янського етносу (венеди, анти, склавини) відбувалося протягом I тис. н. е. на основі таких культур, як зарубинецька та черняхівська. Саме вони стали основою для формування майбутньої Київської Русі.

#### Духовна культура та вірування

Для давнього населення були характерні дохристиянські форми релігії:

- **Тотемізм** — віра у спорідненість людини з певною твариною.
- **Анімізм** — віра в існування душі та духів природи.
- **Магія та фетишизм** — віра в надприродну силу слів, жестів або предметів.

#### Історична довідка:

Трипільські майстри та вожді – носії матеріальної та духовної культури Трипільської цивілізації.

Скіфські царі та кочові вожді – зокрема, царі скіфів у Північному Причорномор'ї, які сприяли розвитку мистецтва та ремесел.

Грецькі колоністи – засновники античних міст-колоній (Ольвія, Херсонес, Тіра), які поширювали культуру та ремесла.

## **Тема 2. Київська Русь: християнізація і поява церковної культури**

Християнізація Київської Русі наприкінці X століття стала поворотним моментом, що трансформував державний устрій та заклав фундамент для розквіту церковної культури, яка поєднала візантійські традиції з місцевим колоритом.

### **Християнізація та її значення**

**Цивілізаційний вибір:** Прийняття християнства князем Володимиром Великим зміцнило єдність держави, підвищило міжнародний авторитет Русі та відкрило шлях до культурного обміну з Європою та Візантією.

**Передумови:** Офіційному хрещенню передували місії IV–VI століть та приватне хрещення княгині Ольги близько 955–957 років.

**Дворів'я:** Впровадження нової віри супроводжувалося тривалим співіснуванням християнських догм із язичницькими традиціями в народній культурі.

### **Поява церковної культури**

Запровадження християнства стимулювало розвиток нових сфер мистецтва та освіти:

#### **Писемність та освіта:**

Поширення кирилиці дозволило створювати богослужбові книги та літописи.

**Ярослав Мудрий** заснував першу школу та бібліотеку при Софійському соборі.

#### **Архітектура:**

Поява монументального кам'яного будівництва (Десятинна церква, Софійський собор у Києві).

Храми оздоблювалися розкішними **мозаїками та фресками**.

#### **Література та філософія:**

Поява оригінальних творів, таких як «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона (першого митрополита-русина) та «Слово о полку Ігоревім».

Розвиток жанрів життя святих, повчань та церковно-полемічних праць.

#### **Мистецтво:**

Виникнення іконопису, який спочатку орієнтувався на візантійські канони, але з часом набув «підкреслено національного» забарвлення.

Розвиток хорового церковного співу.

#### **Історична довідка:**

Володимир Великий – князь Київської Русі, який впровадив християнство (988 р.).

Ярослав Мудрий – князь, який розвивав освіту, писемність і законодавство; ініціатор будівництва Софії Київської.

Нестор літописець – автор «Повісті временних літ», основного джерела про історію Київської Русі.

Олександр та Давид Іконописці – майстри, які творили перші давньоруські ікони та фрески.

## МОДУЛЬ II. Нова історія України

### Тема 3. Формування регіональних особливостей обрядів і ремесел у XIV–XV ст.

У XIV–XV століттях формування регіональних особливостей України відбувалося в умовах перебування земель у складі різних держав (Великого князівства Литовського, Королівства Польського, Угорщини та Молдови), що зумовило поєднання давньоруських традицій із новими європейськими впливами.

#### Регіональні особливості ремесел

У цей період кількість ремісничих спеціальностей зросла з 70 (часів Русі) до понад 200. Поступово закріплювалася спеціалізація регіонів:

**Західна Україна (Галичина, Волинь):** Стала центром **цехового устрою** за європейським зразком, особливо у Львові. Розвивалося високоякісне гончарство (полив'яний посуд, кахлі), ювелірна справа та виготовлення зброї.

**Карпатський регіон:** Формувалися унікальні промисли, пов'язані з природними ресурсами — **художня обробка дерева** (різьблення), ткацтво (виготовлення ліжників) та обробка кольорових металів у гуцулів.

**Полісся:** Спеціалізувалося на деревообробці, бортництві та **ткацтві** (виготовлення лляного полотна).

**Центральна Україна (Подніпров'я):** Зберігала традиції гончарства та обробки заліза (ковальство). У містах, що отримали Магдебурзьке право (Київ), активно розвивалися гільдії ремісників.

**Південь та Крим:** Тут панувала культура кримських татар, відома своїм унікальним орнаментом (**Орнек**), ювелірним мистецтвом (філігрань) та вишивкою.

#### Розвиток обрядів та побутової культури

Обрядовість цього часу стала синтезом християнства та народних вірувань:

**Календарні обряди:** Остаточо закріпилися регіональні відмінності у святкуванні Різдва (колядки) та Великодня. Наприклад, традиція виготовлення **писанок** із локальними візерунками вже була широко розповсюджена.

**Сімейна обрядовість:** Весільні та родильні обряди стали більш театралізованими. Особливу роль відігравали вишиті рушники та обрядовий хліб (коровай), вигляд і декор яких різнилися залежно від місцевості.

**Магічна роль речей:** Предмети побуту (скрині, колиски, кераміка) часто наділялися сакральним значенням і використовувалися як обереги в домашніх ритуалах.

#### Історична довідка:

Майстри народних ремесел – гончарі, ткачі, ковалі, які формували локальні традиції.

Культурні діячі міст – керівники ремісничих цехів та учителі народної майстерності.

#### **Тема 4. Особливості військово-демократичної культури Січі та козацьке бароко**

Козацька доба створила унікальний культурний синтез: сувору військову дисципліну Січі та розкішну естетику бароко, яку історики називають «золотим віком» української культури.

##### **Військово-демократична культура Січі**

Запорозька Січ була своєрідною «християнською республікою», де панували специфічні норми співжиття:

**Пряме народоправство:** Усі ключові рішення приймалися на **Козацьких радах**. Кожен козак мав право голосу, а старшина була виборною і підзвітною громаді.

**Лицарський кодекс:** В основі культури лежали ідеї особистої свободи, побратимства та захисту віри. Поняття «козацька честь» було вищим за багатство.

**Побут і аскетизм:** Суворе життя в куренях поєднувалося з високим рівнем військової майстерності (козацький флот-чайки, пластуни-розвідники).

**Символіка (клейноди):** Булава, бунчук, корогви та печатка були не просто атрибутами влади, а сакральними символами єдності війська.

##### **Козацьке (Мазепинське) бароко**

Це самобутній варіант загальноєвропейського стилю XVII–XVIII століть, що набув національних рис:

**Архітектура:** Європейська пишність поєдналася з традиціями народного дерев'яного зодчества. Характерні риси — багатопелюсткові бані, багатий рослинний орнамент на фасадах, білі стіни.

*Приклади:* собори Києво-Печерської лаври, Софійський собор (перебудова), Покровська церква в Полтаві.

**Живопис та іконопис:** Поява образу **Козака Мамає** (народна ікона) та «козацьких Покров», де під омофором Богородиці зображували реальних гетьманів і старшину. Почав активно розвиватися світський портрет.

**Література та освіта:** Розквіт Києво-Могилянської академії, створення козацьких літописів (Самовидця, Граб'янки, Величка), де історія Русі осмислювалася через призму козацької слави.

**Музика:** Поява козацьких дум, які виконували кобзарі та лірники, а також розвиток багатоголосого (партесного) співу в храмах.

##### **Історична довідка:**

Богдан Хмельницький – гетьман, ініціатор об'єднання українських земель, покровитель освіти та культури.

Петро Конашевич-Сагайдачний – гетьман і військовий діяч, активний учасник козацької освіти та церковного життя.

Майстри козацького бароко – архітектори та іконописці, що створювали храми й іконостаси (невідомі конкретні автори, але важливі для культури).

## Тема 5. Гетьманщина: розвиток освіти, літописання

Гетьманщина XVII–XVIII століть стала справжнім інтелектуальним центром Східної Європи. У цей період освіта була не просто привілеєм, а елементом козацького престижу: навіть іноземні мандрівники дивувалися високому рівню грамотності серед простих людей.

### Розвиток освіти

Система освіти в Гетьманщині мала три рівні:

**Києво-Могилянська академія:** Перший вищий навчальний заклад України та один із найстаріших у Східній Європі. Вона готувала не лише духовенство, а й державну еліту, дипломатів, поетів та філософів. Тут навчалися Григорій Сковорода, Пилип Орлик та Іван Мазепа.

**Колегіуми:** Чернігівський, Переяславський та Харківський колегіуми були потужними регіональними центрами, що орієнтувалися на програму Академії, вивчаючи латину, риторику та філософію.

**Сільські та містечкові школи:** Діяли при церковних парафіях. Козацькі діти навчалися грамоти, ліку та співу під керівництвом «мандрівних дяків».

### Козацьке літописання

Це унікальний жанр, що виник на межі історичної хроніки та художньої літератури. Літописи були спробою козацької еліти осмислити своє місце в історії та легітимізувати власну державу.

Найвідоміші праці:

**Літопис Самовидця:** Описує події Хмельниччини. Автор (імовірно, Роман Ракушка-Романовський) фокусується на реальних свідченнях очевидців.

**Літопис Григорія Граб'янки:** Поєднує історію з ідеологією, прославляючи козацьке «лицарське сословіє».

**Літопис Самійла Величка:** Наймонументальніша праця (4 томи). Величко вперше використав документи з гетьманської канцелярії, створивши справжню панораму епохи Бароко.

### Значення періоду

Освіта та літописання сформували **національну самосвідомість**. Козацька старшина бачила себе спадкоємицею Київської Русі, а освіченість стала головним інструментом у дипломатичній боротьбі за автономію.

### Історична довідка:

Іларіон (Ілля) Копистенський – український педагог і письменник XVII ст.

Петро Могила – митрополит, засновник Києво-Могилянської академії, реформатор освіти.

Лазар Баранович – діяч освіти, релігійний письменник і педагог.

Літописці Гетьманщини – Самійло Величко, Лонгин Цепеш, які фіксували історичні події.

## МОДУЛЬ III. Новітня історія України

### Тема 6. Національно-культурне відродження

Національно-культурне відродження XIX — початку XX століття (часто зване «українським XIX століттям») — це процес перетворення українців з

етнографічної маси на **модерну націю**. Після ліквідації автономії Гетьманщини інтелектуальна еліта перейшла від ностальгії за козащиною до наукового та культурного обґрунтування права на самостійність.

### **Основні етапи та події**

#### **Академічний (збиральницький) етап:**

Початок покладено виданням «Енеїди» **Івана Котляревського** (1798), яка легітимізувала народну мову як літературну.

Збирання фольклору, публікація збірок народних пісень (М. Максимович) та «Історії Русів» (анонімний твір, що став маніфестом козацької слави).

#### **Культурно-просвітницький етап:**

Діяльність **Кирило-Мефодіївського братства** (1845–1847) у Києві. Костомаров, Куліш та **Тарас Шевченко** вперше сформулювали політичну програму: скасування кріпацтва та створення федерації слов'янських народів з центром у Києві.

Постать Шевченка стала центральною: його «Кобзар» об'єднав регіони спільною візією минулого та майбутнього.

#### **Політичний етап (кінець XIX ст.):**

Виникнення перших політичних партій (РУРП у Галичині).

Боротьба за українські школи та університетські кафедри.

#### **Головні центри відродження**

**Харків:** Створення університету (1805), діяльність гуртка «харківських романтиків», які досліджували народну мову та звичаї.

**Київ:** Громадівський рух (Стара Громада), де працювали Михайло Драгоманов та Володимир Антонович. Вони займалися просвітою та виданням україномовних книжок.

**Львів:** «П'ємонт» українського відродження. У Галичині, під владою Австро-Угорщини, умови були вільнішими, що дозволило створити **Наукове товариство ім. Шевченка (НТШ)** під керівництвом Михайла Грушевського.

#### **Культурні здобутки**

**Музика:** Микола Лисенко створив національну композиторську школу («Наталка Полтавка», «Тарас Бульба»).

**Театр:** Поява «Театру корифеїв» (Кропивницький, Старицький, Тобілевичі), що зробив українську культуру популярною серед мас.

**Література:** Перехід від романтизму до реалізму та модернізму (Франко, Леся Українка, Коцюбинський).

Цей період завершився початком Української революції 1917 року, коли культурні вимоги переросли у створення власної держави.

#### **Історична довідка:**

Тарас Шевченко – поет, художник, символ українського національного відродження.

Михайло Драгоманов – громадський діяч, історик, теоретик українського національного руху.

Володимир Антонович – історик, літературознавець, діяч культурно-просвітницьких товариств.

Кирило-Мефодіївські діячі – Пантелеймон Куліш, Маркіян Шашкевич, громадські діячі, що сприяли формуванню національної свідомості.

## Тема 7. Визвольні змагання. Літературний розквіт

Українська революція та Визвольні змагання (1917–1921) стали часом колосального піднесення, коли державне будівництво йшло пліч-о-пліч із культурним вибухом. Навіть у вирі воєн створювалися інституції, що визначили обличчя України на століття.

### Культурне будівництво під час змагань

Попри зміну режимів (Центральна Рада, Гетьманат, Директорія), вектор на розбудову культури залишався незмінним:

**Українська академія наук:** Заснована 1918 року за гетьмана Павла Скоропадського (перший президент — Володимир Вернадський).

**Освіта:** Відкриття українських державних університетів у Києві та Кам'янці-Подільському, заснування Національної бібліотеки.

**Мистецтво:** Створення Державного симфонічного оркестру та Українського театру драми і опери.

### Літературний розквіт: від «Музагету» до «Розстріляного відродження»

Цей період (1920-ті роки) став «золотою добою» модернізму. Після поразки збройної боротьби інтелектуальна енергія перелилася в літературу.

### Різноманіття течій:

**Символізм:** Павло Тичина («Сонячні кларнети») — геніальне поєднання музики слова та космічного світовідчуття.

**Футуризм:** Михайль Семенко, який закликав до радикального оновлення мистецтва.

**Неокласицизм:** Максим Рильський, Микола Зеров — орієнтація на високу європейську класику та рівновагу.

**Експресіонізм та психологізм:** Микола Хвильовий («Я (Романтика)») та Валер'ян Підмогильний (урбаністичний роман «Місто»).

**Літературна дискусія (1925–1928):** Микола Хвильовий кинув гасло «Геть від Москви! Даєш Європу!», закликаючи українських митців орієнтуватися на найкращі світові зразки, а не на провінційне копіювання сусіда.

**ВАПЛІТЕ та «Березіль»:** Об'єднання найталановитіших письменників та новаторський театр Леся Курбаса, який перетворив українську сцену на передовий європейський майданчик.

### Трагічний фінал

Цей небувалий злет був жорстоко обірваний сталінським терором у 1930-х роках. Більшість творців цього періоду були розстріляні або відправлені в табори, через що епоха отримала назву «Розстріляне відродження».

### Історична довідка:

Симон Петлюра – політичний діяч, гетьман УНР, організатор визвольних змагань.

Микола Хвильовий – письменник, провідник літературного процесу 1920-х років.

Павло Тичина, Лесь Курбас – діячі культури і театру, представники літературного та мистецького розквіту.

Розстріляне відродження – Василь Еллан-Блакитний, Микола Куліш, Микола Зеров – репресовані інтелігенти.

## **Тема 8. Розвиток етнокультури України (II пол. XX – поч. XXI ст.)**

Після трагедій першої половини століття етнокультура України пройшла складний шлях: від консервації в радянських «шароварних» рамках до вибухового сучасного переосмислення.

### **1. Радянський період (1950-ті – 1980-ті)**

Етнокультура перебувала під подвійним тиском: з одного боку — державна підтримка «дозволеного» народного мистецтва, з іншого — русифікація.

**Шістдесятництво:** Митці (А. Горська, В. Симоненко, С. Параджанов) звернулися до глибинних народних джерел. Фільм «**Тіні забутих предків**» став маніфестом повернення до справжньої, а не декоративної етнографії.

**Музеєфікація:** У 1969 році було засновано музей у **Пирогові**, що врятувало тисячі зразків народної архітектури.

**Наївне мистецтво:** Попри ідеологію, світову славу здобули **Марія Примаченко** та **Катерина Білокур**, чії роботи стали символами української візуальної ідентичності.

### **2. Музичний та фестивальний бум (кінець 1980-х – 1990-ті)**

Кінець СРСР спровокував «фольклорний вибух»:

«**Червона рута**» (1989): Фестиваль, що легітимізував сучасну українську музику. Поява гуртів, що поєднували рок і етно (наприклад, ранні «ВВ»).

**Автентика:** Почалися глибокі експедиції для запису справжнього багатоголосся Полісся та центральних регіонів, що відрізнялося від «академічних» хорів.

### **3. Початок XXI століття: Етно-модерн та неофольклоризм**

Сьогодні етнокультура стала частиною глобального культурного ринку та способом самоідентифікації:

**Світовий успіх:** Гурти **DakhaBrakha**, **ОНУКА**, **Go\_A** перетворили фольклор на інтелектуальний продукт, актуальний для всього світу.

**Реновація традицій:** Популярність вишиванки (як повсякденного одягу) та традиційних прикрас (дукачі, згарди). ЮНЕСКО внесла до списку нематеріальної спадщини **петриківський розпис**, **козацькі пісні Дніпропетровщини** та **кримськотатарський орнамент Орнек**.

**Кулінарна дипломатія:** Боротьба за визнання **борщу** об'єктом спадщини ЮНЕСКО стала частиною захисту культурних кордонів.

#### **Сучасний контекст**

Сьогодні етнокультура України є формою опору та символом незламності. Традиційні символи (мотанки, тризуб, вишивка) інтегруються у військовий та цифровий дизайн.

#### **Історична довідка:**

Михайло Стельмах, Іван Дзюба – діячі культури та літератури, що впливали на розвиток національної самосвідомості.

Василь Симоненко, Lina Kostenko – поети, які формували національну ідентичність.

Діячі сучасної етнокультури – організатори фестивалів, популяризатори народних ремесел та музики, активні у XXI ст.

## **СЛОВНИК**

### **Модуль I. Стародавня і середньовічна історія та етнокультура України**

#### **Тема 1. Стародавня історія та етнокультура України**

Трипільська культура – неолітична цивілізація на території України (IV–III тис. до н.е.) з розвиненим землеробством, ремеслами та символічною пластикою.

Скіфи – кочовий народ доби раннього заліза, відомий мистецтвом і золотими виробами.

Античні міста-колонії – поселення греків на північному узбережжі Чорного моря (Ольвія, Херсонес), центри торгівлі та культури.

Етногенез – процес формування етнічних груп і народів.

Археологічні пам'ятки – матеріальні залишки минулого (поселення, кургани, предмети побуту).

Вірування давніх слов'ян – релігійні уявлення, обряди і божества до прийняття християнства.

#### **Тема 2. Київська Русь: християнізація і поява церковної культури**

Хрещення Русі – запровадження християнства на території Київської Русі (988 р.) за князя Володимира Великого.

Київська Русь – середньовічна держава на території сучасної України, Білорусі та частини Росії (IX–XIII ст.).

Літописання – письмове фіксування подій та життя людей, джерело історичних знань.

Іконопис – мистецтво створення ікон, характерне для православної культури.

Софія Київська – визначна архітектурна пам'ятка Київської Русі, символ християнської культури.

Писемність – система передачі інформації за допомогою письма, важлива для розвитку культури та освіти.

### **Модуль II. Нова історія України**

#### **Тема 3. Формування регіональних особливостей обрядів і ремесел у XIV–XV ст.**

Обряди – ритуали та традиційні дії, пов'язані з релігійними чи соціальними подіями.

Ремесла – види ручної або майстерної діяльності (гончарство, ткацтво, ковальство).

Народна культура – культура широких верств населення, традиції, пісні, танці, одяг.

Символіка одягу – значення кольорів, орнаментів та форм у народному вбранні.

Декоративно-ужиткове мистецтво – художнє оформлення предметів побуту та прикрас.

#### **Тема 4. Особливості військово-демократичної культури Січі та козацьке бароко**

Запорозька Січ – військово-адміністративний центр козацтва на території сучасної України.

Військово-демократична культура – система організації, моральних принципів та звичаїв козацтва.

Козацьке бароко – стиль в архітектурі та мистецтві XVII–XVIII ст., поєднання традиційного українського мистецтва з бароковими елементами.

Іконостас – стіна з іконами у православних храмах.

Козацька символіка – емблеми, прапори, знаки, що відображають традиції та владу козацтва.

#### **Тема 5. Гетьманщина: розвиток освіти та літописання**

Гетьманщина – політична та культурна форма організації українських земель у XVII–XVIII ст.

Києво-Могилянська академія – перший вищий навчальний заклад в Україні, центр освіти та науки.

Літопис – хронологічне письмове відображення історичних подій.

Книжкова справа – видання та розповсюдження книг як чинник культурного розвитку.

Діячі культури – особи, які впливали на розвиток науки, освіти та мистецтва.

### **Модуль III. Новітня історія України**

#### **Тема 6. Національно-культурне відродження**

Національне відродження – процес формування національної самосвідомості, мови, культури та освіти.

Кирило-Мефодіївське братство – таємне громадсько-політичне об'єднання XIX ст., яке пропагувало ідеї національного і духовного відродження.

Просвітництво – діяльність щодо освіти та поширення знань серед населення.

Тарас Шевченко – український поет, художник, символ національного відродження.

#### **Тема 7. Визвольні змагання. Літературний розквіт**

Визвольні змагання 1917–1921 рр. – політичні та військові боротьби українців за незалежність.

Літературний розквіт 1920-х років – період активного розвитку української літератури та культури.

Розстріляне відродження – репресії української інтелігенції у 1930-х роках.

Культурні діячі – письменники, художники, театральні та наукові діячі.

#### **Тема 8. Розвиток етнокультури України у другій пол. XX – поч. XXI ст.**

Етнокультура – сукупність матеріальних і духовних цінностей, традицій і звичаїв певного народу.

Народні традиції – звичаї, обряди, ремесла, пісні та танці, що передаються поколіннями.

Діаспора – українці, що проживають за межами України і зберігають національні традиції.

Фестивалі та культурні свята – сучасна форма популяризації етнокультури.

Глобалізація – процес інтеграції культур та економік у світовому масштабі, що впливає на традиції.

## **ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ**

### **Модуль I. Стародавня і середньовічна історія та етнокультура України**

#### **Тема 1. Стародавня історія та етнокультура України**

IV–III тис. до н.е. – розквіт Трипільської культури на території України.

VII–III ст. до н.е. – епоха скіфів у Північному Причорномор'ї.

V–IV ст. до н.е. – утворення античних міст-колоній (Ольвія, Херсонес, Тіра).

I–III ст. н.е. – поширення слов'янських племен на території сучасної України.

V–VII ст. – формування ранньослов'янських культурних традицій та обрядів.

#### **Тема 2. Київська Русь: християнізація і поява церковної культури**

882 р. – об'єднання північних та південних земель під владою князя Олега.

988 р. – хрещення Київської Русі князем Володимиром Великим.

XI ст. – будівництво Софії Київської; розвиток монастирської освіти та книжності.

XI ст. – складання «Повісті временних літ».

XII–XIII ст. – розвиток іконопису та монументального живопису, формування літописної традиції.

### **Модуль II. Нова історія України**

#### **Тема 3. Формування регіональних особливостей обрядів і ремесел у XIV–XV ст.**

XIV–XV ст. – закріплення регіональних особливостей народних обрядів (весільних, релігійних, сезонних).

XIV–XV ст. – розвиток ремесел (гончарство, ткацтво, ковальство) та містового ремісництва.

XV ст. – активне формування декоративно-ужиткового мистецтва і символіки народного одягу.

#### **Тема 4. Особливості військово-демократичної культури Січі та козацьке бароко**

XVI–XVII ст. – утворення Запорозької Січі як військово-адміністративного центру козацтва.

XVII–XVIII ст. – розквіт козацького бароко в архітектурі храмів та іконостасів.

XVI–XVIII ст. – закріплення козацької символіки, традицій і моральних принципів.

#### **Тема 5. Гетьманщина: розвиток освіти та літописання**

1632 р. – заснування Києво-Могилянської колегії.

1632–1650-ті рр. – формування системи освіти та науки в Гетьманщині.

XVII–XVIII ст. – активне літописання, складання хронік та історичних записів.

1701 р. – перетворення Києво-Могилянської колегії на академію.

XVII–XVIII ст. – розквіт книгодрукування та культурних зв'язків з Європою.

### **Модуль III. Новітня історія України**

#### **Тема 6. Національно-культурне відродження**

1846–1847 рр. – діяльність Кирило-Мефодіївського братства.

1814–1861 рр. – життя і діяльність Тараса Шевченка; створення «Кобзаря».

XIX ст. – розвиток культурно-просвітницьких товариств (Просвіта, Громади).

Тема 7. Визвольні змагання. Літературний розквіт

1917–1921 рр. – визвольні змагання українського народу (Українська Центральна Рада, Директорія).

1920–1930 рр. – літературний розквіт, формування культурних і літературних організацій.

1930–1938 рр. – «Розстріляне відродження» української інтелігенції та письменників.

#### **Тема 8. Розвиток етнокультури України у другій пол. XX – поч. XXI ст.**

1940–1980 рр. – збереження народних традицій у радянський період.

1980–1991 рр. – культурний опір, дисидентський рух та відродження національної свідомості.

1991 р. – проголошення незалежності України, активне відродження етнокультури.

1990–2000-ті рр. – розвиток фестивалів, популяризація народних ремесел і музики.

XXI ст. – інтеграція етнокультури у сучасну глобалізовану культурну сферу.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Алексєєв Ю.М. Історія України (англ. мовою). History of Ukraine. Навч. посібник. Рек. МОН України. 224 с. 2021.
2. В. А. Альков. Історія і культура України : підручник для іноземних студентів, які навчаються англійською мовою. Друге видання // History and Culture of Ukraine : the textbook for international students. Second edition. 204 с. 2024.
3. Історики аграрної науки, освіти та техніки в Україні : біобібліогр. довід. / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки ; уклад. В. А. Вергунов, Л. М. Татарчук, С. В. Нижник, Л. І. Лямець. Вінниця : ТОВ "Твори", 2022. 352 с.
4. Історія української культури у схемах, таблицях та ілюстраціях: навч.-метод. посіб. Рекон. ВР. Гула Р. В., Передерій І. Г., Дерев'янку Л. І. 180 с. 2021.
5. Календар знаменних і пам'ятних дат в історії сільськогосподарської дослідної справи України на 2024 рік / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти і техніки ; уклад. В. А. Вергунов, С. В. Нижник, О. В. Корзун, Д. Ю. Корзун, Л. І. Лямець; за наук. ред. В. А. Вергунова. Вінниця : ТОВ "ТВОРИ", 2023. 294 с.
6. М. І. Сулятицький, Х. М. Бутчак. Історія України та української культури : навчальний посібник для іноземних студентів / за заг. ред. В. А. Качкан // History of Ukraine and Ukrainian culture : guide for foreign students / under the general editorship of Doctor of Philological Sciences, Professor Volodymyr Kachkan. 215 с. 2024.
7. Олійник М.П., Ткачук І.Х. Історія України: навчальний посібник (Україна – суверенна і незалежна держава 1991-2021 рр.). 264 с. 2024.
8. Рогожа В. Сузір'я Аркасів-Богдановичів. Київ : Саміт-книга, 2021. 344 с.
9. Світлична В.В. Практикум з історії України. Навч. посібник. Рек. МОНУ. 342 с. 2021.
10. Устименко Л. Історія туризму. Підручник. 304 с. 2022.
11. Хвіст В. О. Словник-довідник з історії української державності. Київ : ЦП «Компринт», 2019. 302 с.

## Допоміжна література

1. Pletsan Khrystyna, Havryliuk Alla, Poberezhets Hanna, Yurova Tetiana, Bilo, Vladyslav, Polotnianko Oksana. Digital Transformation of Preservation and Restoration of Ukraine's Cultural Heritage. Studies in Medial and Communication, Volume 11, Issue 7, Pages 376-383. 2023.
2. Гончарук В. А., Побережець Г. С., Михайленко С. М., Бойко І. М. Особливості викладання української культури й історії у закладах вищої освіти: від традицій до сучасності. Вісник науки та освіти № 11(29). (2024). <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/17284/17353>
3. Побережець Г. С. Методичні рекомендації для семінарських занять здобувачів вищої освіти з історії України ступеня "бакалавр" всіх спеціальностей МНАУ денної форми навчання. Миколаїв, 2020. 62с.
4. Побережець Г., Левченко М., Форостян А. Сучасні соціокультурні процеси в Україні та їх роль у розвитку національної свідомості. Том 47 (2023): Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку напрям культурологія. С. 89-96.

5. Побережець Г.С. Державотворча діяльність Народного руху України. Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути [зб. наук. пр.]: матеріали XII міжнародної науково практичної інтернет-конференції (м. Київ, 29 січня 2021 р.). Київ, 2021. 457 с. С. 124-132.
6. Побережець Г.С. Творчість В.М. Чорновола на зламі подій 50-х-60-х рр. ХХ ст. Українознавчий вимір у сучасній науці: гуманітарний аспект: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції, 29 квітня 2022 р., м. Миколаїв. – Миколаїв : МНАУ, 2022. – 161 с.С.23-25.
7. Побережець Ганна, Маринець Надія, Мараєва Уляна. Патріотичний дух українців як шлях до перемоги. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 44, С. 77–83.

### **Інформаційні ресурси**

1. Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України. Перегляд Український археографічний щорічник за темою "Історичні статті". URL:  
<http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/11986/browse?value=%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96+%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96&type=subject> (дата звернення: 23.06.2024).
2. Український тиждень. Історія. URL:<https://tyzhden.ua/History/page=1> (дата звернення: 23.06.2024).

### **Законодавчо-нормативні акти**

1. Акт проголошення незалежності України. Прийнятий Верховною Радою України 24 серпня 1991 року. Голос України. 1991. №165. URL:  
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>
2. Декларація про державний суверенітет України. Прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. Київ, 1990.  
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
3. Конституція України. Київ, 1996.  
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (зі змінами 23.06.2024).

### **Рекомендовані офіційні сайти**

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Наукові статті та науково-інформаційні публікації.  
URL:[http://cdago.gov.ua/index.php?option=com\\_content&view=article&id=37&Itemid=75](http://cdago.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=37&Itemid=75) (дата звернення: 23.06.2024).

## Зміст

ВСТУП.....	3
Модуль I. Стародавня і середньовічна історія та етнокультура України	
Тема 1. Стародавня історія та етнокультура України.....	4
Тема 2. Київська Русь: християнізація і поява церковної культури.....	5
Модуль II. Нова історія України	
Тема 3. Формування регіональних особливостей обрядів і ремесел у 14-15 ст...6	
Тема 4. Особливості військово-демократичної культури Січі та козацьке бароко в архітектурі та іконостасах.....	7
Тема 5. Гетьманщина: розвиток освіти (Києво-Могилянська академія), літописання.....	8
Модуль III. Новітня історія України	
Тема 6. Національно-культурне відродження.....	8
Тема 7. Визвольні змагання. Літературний розквіт.....	10
Тема 8. Розвиток етнокультури України у другій пол. 20 ст. поч. 21 ст.....	11
Словник.....	12
Хронологія подій.....	15
Література.....	17

Навчальне видання

## **ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ**

Конспект лекцій

Укладач: **Побережець Ганна Степанівна**

Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. 2,1  
Тираж 50 прим. Зам. №\_\_

Надруковано в видавничому відділі  
Миколаївського національного аграрного університету  
54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4490 від 20.02.2013 р.